

Onko sota osa ihmisen alkuperäistä luontoa?

Kehitellessään teorioitaan Marxia ja Engelsiä oli alkanut kiinnostaa omaisuus- ja oikeusolojen muovautuminen primitiivisissä yhteiskunnissa. 1860-luvulla oli Marx lukenut baijerilaisen oikeushistorioitsija Georg Ludwig von Maurerin tutkimuksia. Niistä hän etsi tukea *Das Kapital* -kirjassa esittämälleen väitteelle, ettei myyntiin ja ostoon perustuva *tavaravaihto* ollut syntynyt alkuyhteiskunnan sisäpuolella vaan eri yhteiskuntien keskeisenä *kauppatoimintana*. Tästä päädyttiin vähitellen kysymykseen luokattomasta alkuyhteiskunnasta.¹ Tunnetussa darwinismia käsittelevässä kirjeessään Lawroville v. 1875 Engels totesi, ettei kaikkien taistelu kaikkia vastaan ole voinut olla inhimillisen kehityksen ensi vaihe.² Anti-Dühringissä hän vielä korostaa Kommunistisen manifestin tavoin, että kaikki tähänastinen historia on ollut luokkataistelun historiaa. Kuutisen vuotta myöhemmin julkaisemassaan kirjassa ”Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft” (1883) hän kuitenkin lisää tähän toteamukseensa sanat ”lukuunottamatta alkutiloja”.³

Muutoksen syynä on ollut Marxin ja Engelsin tutustumisen etnologiaa ja antropologiaa koskevaan uusimpaan tutkimukseen. Niistä merkittävin on ollut amerikkalaisen etnologin Lewis H. Morganin kirja *Ancient Society* (1877), joka lähinnä perustui irokeesien keskuudessa tehtyihin tutkimuksiin. Lisäksi Marxin kiinnostuksen kohteina olivat John Phearin, Henry Mainen, John Lubbockin ja venäläisen maanomistusolojen tutkijan M. M. Kovalevskij’in tuotannot.⁴ Morgan yritti saada jonkinlaisen kokonaiskuvan ihmisen varhaishistoriasta suorittamalla vertailuja eri maantieteellisten aluei-

den alkuperäiskansojen kesken. Hän jakoi ihmisen alkuhistorian kolmeen jaksoon: ”Villeys, barbaria ja sivilisaatio”. Kahdesta ensimmäisestä hän erotti vielä *ala-*, *keski-* ja *yläasteen*.⁵ Morgania on pidetty — niin republikaaninen senaattori kuin hän olikin — materialistina, koska hän painotti toimeentulotekijöiden merkitystä eri aikakausien muutoksissa. Tätä hänen materialistisuuttaan eräät tutkijat pitävät kuitenkin hyvin kontroverssina. Ilmeisesti hänellä ei ole ollut mitään perusteellisesti harkittua historianäkemyksiä.⁶

Engels ihastui Morganiin eräässä vaiheessa niin, että piti häntä antropologian alalla melkein yhtä merkittävänä kuin Darwinia biologiassa.⁷ Engelsin suurta kiinnostusta Morganiin kuvastaa hänen v. 1884 julkaisemansa kirjanen ”Der Ursprung der Familie des Privateigenthums und des Staates”. Siinä hän yrittää soveluttaa Morganin oppeja marxilaisuuteen. Tutkimuksessaan Engels vertaa intiaanien, kelttien, venäläisten, saksalaisten sekä Ateenan ja Rooman varhaiskulttuureja toisiinsa Morganin hahmotteleman jaon perusteella. Hän keskittyy pohtimaan *alkuyhteiskuntamuotojen*, lähinnä perheen, suvun ja gensin kehitystä. Gensillä oli kukoistuskautensa barbaariuden ala-asteessa.⁸

Marxkin antoi Morganin tutkimuksille suuren arvon, mutta suhtautui niihin varauksellisemmin kuin Engels. Hän ei kirjoittanut antropologiasta ja etnologiasta tutkimusta, mutta teki vähän ennen kuolemaansa vv. 1881—1882 suuren joukon muistiinpanoja lukemiinsa alan teoksiin, etupäässä kuitenkin Morganin tekstiin. Ne on myöhemmin julkaistu kommentein varustettuina.⁹ Lähteinä niihin on suhtauduttava kriittisesti. Marx on lähinnä merkinnyt muistiin ne asiat, jotka häntä ovat kiinnostaneet. Päätelmiin ei ole juuri jäänyt tilaa.

Marx ja Engels olivat kiinnostuneita primitiivisistä yhteiskunnista, koska niistä oli löydettävissä arkaistisia kunnallisia komponentteja. Omaisuus- ja perhesuhteet eivät olleet henkilökohtaisia vaan kollektiivisia. Siksi nämä yhteiskuntainstituutiot edustivat kommunismin alkeismuotoja. Morgan on tässä yhteydessä jopa puhunut vanhan gensin vapaudesta, tasa-arvoisuudesta ja veljeydestä. Vähitellen kuitenkin omaisuuden määrä alkoi lisääntyä, ja karjanhoidon synty aiheutti

ensimmäisen suuren yhteiskunnallisen työnjaon. Marxin mukaan selvän eron muodostuminen kollektiivisen ja yksityisen omaisuuden välille merkitsi siirtymistä poliittiseen yhteiskuntaan. Muodostui valtio luokkayhteiskuntineen.¹⁰

Tutkiessaan primitiivisiä yhteiskuntia Marx ja Engels halusivat ennen kaikkea selvittää perheen, suvun ja gensin sisäisiä struktuureja sekä maanomistusolosuhteita; eivät sodan ja väkivallan ongelmia. Viittaukset niihin vilahtelevat siellä täällä tekstissä vailla mitään yhtenäistä linjaa. Joitakin varovaisia päätelmiä voidaan silti tehdä. Asetetun problematiikan kannalta ei ole kuitenkaan syytä analysoida Marxin ja Engelsin sivilisaatiovaiheen konflikteista esittämiä lausuntoja, koska ne eivät sisällä suurestikaan uutta. Sitävastoin on tärkeitä tutkia heidän kannanottojaan *ajalta*, joka nimenomaan koskee olosuhteita ennen luokkayhteiskunnan syntyä.

Lähtökohdaksi voidaan ottaa seuraava Marxin kaksikielinen muistiinpano: ”Warfare under barbarians — from more improved weapons and stronger incentives — zerstört more life als Krieg unter savages.”¹¹ Sodankäynti on siis ollut tunnettu jo villeyden kautena, mutta se on muuttunut intensiivisemmäksi barbaariaikana, ja vielä voimakkaampana tämä kehitys on jatkunut myöhemmissä luokkayhteiskunnissa. Mutta onko väkivalta suoranaisesti osa ihmisen alkuperäistä luontoa? Sotahan oli muuttunut luonteeltaan väkivaltaisemmaksi siitä syystä, että asetekniikka oli kehittynyt ja ihmisen omistusolosuhteet olivat muuttuneet. Vastausta näihin kysymyksiin on etsittävä eräistä muista Marxin ja Engelsin lausunnoista.

Marx pitää ihmisen ensimmäisenä yksityisomaisuutena vaatedusta ja primitiivisiä aseita. Morganin *jaon* perusteella ne liittyivät villeyden keski- ja yläasteeseen. Marxin merkintöjen mukaan ihminen on taistellut aseiden avulla orgaanista ja epäorgaanista maailmaa vastaan. Alkukauden ihmiselle ase merkitsi samaa kuin työkalu,¹² jota tarvittiin elämän perusehtojen sekä ilmeisesti myös turvallisuuden takaamiseksi. Juuri taistelu elossa pysymisestä johti ihmisten välisten konfliktien syntyyn. Tappiolle jääneen kohtalo ei ollut *mairitteleva*. Koska taistelussa häviölle jääneellä vastustajalla ei ollut

taloudellista käyttöarvoa, hänet joko tapettiin tai syötiin ravinnoksi.¹³

Irokeesien heimoyhteisöstä Engels antaa erittäin myönteisen kuvan. Ilman sotilaita, heimoarmeijoita ja poliiseja . . . ilman vankiloita, ilman oikeusprosesseja kulkee kaikki sääntöjen mukaisesti. Gensin turvallisuus taataan verikoston avulla, joka on äärimmäinen, harvoin käytetty keino.¹⁴ Ilman sotaa tämä alkeellinen kommunistinen yhteisö ei kuitenkaan ollut. Engels viittaakin siihen, miten kommunistinen talous ja suku tiesivät velvollisuutensa vanhoja, sairaita ja *s o d a n r u n t e l e m i a* (harv. kirjoittajan) kohtaan.¹⁴ Toisessa yhteydessä hän toteaa, kuinka kommunistimallisissa yhteisöissä työnjako oli puhtaasti luonnonmukainen. Mies *j o h t a a s o t a a* (harv. kirj.), käy metsällä ja kalastaa. Vaimo huolehtii kodista, ravinnon ja vaatteiden valmistamisesta jne.¹⁵

Minkälaisia sotia sitten käytiin barbarian varhais- ja keskiasteella? Engels käsitti sodat hyvin yleisiksi. Gensit taistelivat alinomaa toinen toisiaan vastaan. Joskus gensit kuitenkin saattoivat solmia keskenään *rauhansopimuksen*. Sodan käynti oli tavallisesti kyvykkään yksityisen sotijan asia. Hän keräsi ympärilleen joukon vapaaehtoisia.¹⁶ Tähän vapaaehtoisuuteen viittaa Marxkin yhdessä muistiinpanossaan.¹⁷ Germaaneilla tällainen ryhmä organisoitui jo rauhan aikana. Siksi eri osastot saattoivat yhdistyä keskenään ja kävivät yhdessä sotaa vihollista vastaan. Suurista sotajoukoista ei kuitenkaan ollut kysymys. Engels kuvaa sodankäyntiä julmaksi ja väittää sen saaneen lempeämpiä muotoja vasta, kun ryhdyttiin taistelemaan intresseistä; Ihmisen parempi kohtelu ei siis johtunut lisääntyneestä säälistä vaan siitä, että voitiin laskea hänestä olevan voittajalle hyötyä.¹⁸

Yleensä barbaarikauden alkuaikoinakin vastustaja tapettiin, mutta Engels viittaa myös tapauksiin, jolloin hänet otettiin veljenä omaan joukkoon, ts. adoptoitiin gensin jäseneksi. Sodan syinä Engels pitää suku- ja heimoyhteisössä kosta tai halua laajentaa riittämättömäksi käynnyttä aluetta. Väestötiheyden kasvaessa ja alkeellisen valtion syntyessä sotaa käydään ryöstön vuoksi ja siitä tulee vakituinen ansiolähde. Vähi-

tellen se on pysyvän herruuden ja sorron välikappale, jolla taataan syntyneet omaisuuserot ja orjuuden ylläpitäminen.¹⁹

Tutkimus on kiinnittänyt huomiota kolmeen erityisongelmaan. Maguire on viitannut siihen, miten Marxin muistiinpanojen mukaan jo ennen poliittisluontoista yhteiskuntaa oli olemassa kriminologisia ongelmia. Heimona oli tuomittava mm. murhaaja. Maguire pohtiikin ongelmaa, eikö silloin primitiivinen kommunistinen yhteiskunta käyttänyt hallinnollisen ohella jo poliittista valtaa.²⁰ Tämä kysymys jää aiheen ulkopuolelle, mutta on todettava hyvin varhain syntyneen väkivaltaisen antagonismin yksityisen ja yhteisön välille.

Krader on puuttunut Marxin ja Engelsin Morgan-lainaan, jonka mukaan Kreikassa siirtyminen heimosta poliittiseen yhteiskuntaan olisi tapahtunut sotilasdemokratian välityksellä. Marx on Morganin muistiinpanoissaan kuvannut asiaa näin (tekstiä mahdoton kääntää suomeksi):

”Basileia (sotilasjohtaja, kirj. huom.) angewandt v.d. griech. Schriftstellern für d. homerische Königtum (weil generalship his chief feature) mit boule u. agora ist — Sorte militärischer demokratie.”²¹

Engels viittaa kirjoituksessaan tähän Marxin muistiinpanoon, mutta eliminoi lauseesta pois sanan Sorte (laji), jota ei ollut Morganin tekstissä.²² Krader antaa Sorte-sanalle erittäin voimakkaan painon. Hänen mukaansa Engels ja Morgan pitävät sotilasdemokratiaa formaalisena kategoriana, mutta Marx ymmärtää sen vain ohimenevänä ilmiönä, ei minkään kehitysasteen tiettyä osana.²³ Marxin formulointi ei siis viittaa mihinkään kiinteään periodisointiin.

Kraderia selvästi ärsyttää se, että marxilaisessa teorianmuodostuksessa voisi olla käsite sotilasdemokratia. Tämä marxilaisen historianajoituksen osana olisikin melkoinen poikkeus yleisestä linjasta. Mutta Engelsille ko. käsite on ollut selvästi formaalinen kategoria, sillä eräässä toisessakin yhteydessä hän puhuu siitä, kuinka sodanjohtaja, neuvosto ja kansankokous muodostavat tietyn orgaanin sotilasdemokratiaksi kehittyneessä heimo-yhteiskunnassa.²⁴

Eräs toinenkin kysymys on askarruttanut Kraderia. Engels on pohtinut ongelmaa, miksi ihminen pyrkii saalistamaan yhä

lisää omaisuutta. Hänen mukaansa sivilisaatio on pannut liikkeelle ihmisten mitä likaisimmat vietit ja intohimot. Pelkkä saaliinhimo on ollut sivilisaation dominoiva tekijä sen ensi päivistä nykyhetkeen saakka.²⁵ Toisessa yhteydessä Engels puhuu alhaisista intresseistä, jotka ovat osa luokkayhteiskuntaa. Näinä hän mainitsee yleisen ahneuden, brutaalin nautinnonhalun, likaisen itaruuden jne. Niiden vastakohtana hän esittää vanhan heimoyhteiskunnan yksinkertaisen, korkean siveellisen tason.²⁶

Saaliinhimo ja muut vastaavat vietit ja intohimot ovat Kraderin mukaan subjektiivisia faktoreita, jotka purkautuvat jouduttuaan kosketuksiin objektiivisten faktoreiden, esim. pääoman akkumulaation kanssa.²⁷ Kyseessä on siis ihmisluntoon kuuluvat käyttäytymistavat, jotka pääsivät valloilleen määrättyjen ulkoisten asioiden vaikutuksesta. Mutta eivätkö primitiivisiin yhteiskuntiin kuuluvat *ristiriidat* olleet samojen käyttäytymistapojen aiheuttamia? Todellisuudessa sivilisaatioyhteiskunnan muodot näyttävät kehittyneen jo hyvin varhain. Marx viittaa muistiinpanoissaan Kovalevskij'n mainintaan siitä, että orjia oli olemassa jo villeyden aikana.²⁸ Kysymys on vain aste-erosta. Alkukantainen yhteiskunta pystyi käytännössä tuottamaan kehittyneitä yhteiskuntia vähemmän niin materiaa, kulttuuria kuin väkivaltaakin. Tämä jää Marxilla ja Engelsillä avoimeksi, koska se ei heitä ongelmana kiinnosta.

Oliko perehtyminen antropologiseen ja etnologiseen tutkimukseen muuttanut Marxin ja Engelsin suhdetta sotaan? Marxhan oli 1850-luvulla laatimassaan Grundrisessa pitänyt sotaa merkittävänä tekijänä primitiivisten yhteiskuntien elämässä. Sota oli jopa alkuperäisempi *muoto* kuin rauha. Näin voimakas sodan korostuminen oli nyt Marxin ja Engelsin teksteissä selvästi vähentynyt. Pääsyy tähän oli siinä, ettei sota ollut heille etnologiassa mikään keskeinen kiinnostuksen kohde. Se ei selitä kuitenkaan kaikkea. Halu nähdä primitiivinen yhteiskunta kommunismin alkumuotona johti siihen, että sota painottui entistä enemmän sivilisaation puolelle. Sitä käytiin *nimenomaan* yksityisomistukseen perustuvissa luokkayhteiskunnissa. Sota oli kyllä olemassa primitiivisissäkin

yhteiskuntamuodoissa, mutta se oli luonteeltaan hyvin rajoitettua eikä johtanut koskaan ihmisen johdonmukaiseen orjuuttamiseen.

VIITTEET

- 1 Sven-Eric Liedman: Motsatsernas spel. Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskap II, Lund 1977 s. 143.
- 2 Engels Pjotr Lawrowille, Lontoo 12—17.11.1875. Marx & Engels: Werke (lyhennys MEW) 34, s. 172.
- 3 Liedman. Em.t. s. 142. Ks. myös MEW 20, s. 610.
- 4 Lawrence Krader: Ethnologie und Anthropologie bei Marx, München 1973, s. 13—14. Hans-Peter Harstick: Vergleichende Studien zur Geschichte des Grundeigentums im Nachlass von Karl Marx — Exzerpte aus M.M. Kovalevskij. Hildesheim 1974, s. LV—LVI.
- 5 Lewis H. Morgan, Ancient Society, 1877.
- 6 Liedman, Em.t., s. 147. Lawrence Krader: The Ethnological Notebooks of Karl Marx. Assen 1972, s. 9. Ks. myös s. 150.
- 7 Engels Karl Kautskyille, Lontoo 16.2.1884 MEW 36, s. 109.
- 8 Engels: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats. Kirjoitettu maaliskuun lopusta toukokuun 25 päivään saakka 1884. MEW 21. s. 27—31 ja 152.
- 9 Krader: Ethnologie und Antropologie bei Marx, s. 13—14, 25.
- 10 Em.t. s. 21—24, 30 ja 149. Ks. myös Engels, Em.t. s. 59.
- 11 Krader, The ethnological Notebooks of Karl Marx s. 118.
- 12 Harstick. Em.t., s. 19.
- 13 Engels. Em.t., s. 31, 34 ja 58.
- 14 Engels. Em.t., s. 95—96.
- 15 Engels. Em.t., s. 155.
- 16 Engels. Em.t., s. 92, 152.
- 17 Krader. Em.t., s. 172. Marx näki heimon sodankäynnin puolustuksellisenä. — Siihen viittaa muistiinpano, jossa hän toteaa sodankäynnin edistyneen vain ”puolustuksessa”. Em.t., s. 130.
- 18 Engels. Em.t., s. 97.
- 19 Engels. Em.t., s. 88, 105 ja 159—160.
- 20 John M. Maguire, Marx's Theory of Politics. Cambridge 1978 s. 235—236. Ks. myös Krader. Em.t., s. 154.
- 21 Krader. Em.t., s. 207.
- 22 Engels. Em.t., s. 104—105. Ks. myös Morgan. Em.t., s. 126, 256, 259 ja 282.
- 23 Krader, Ethnologie und Anthropologie, s. 46, 149—150.
- 24 Engels. Em.t., s. 159.
- 25 Engels. Em.t., s. 171.
- 26 Engels. Em.t., s. 97.
- 27 Krader: Em.t., s. 147 ja 156.
- 28 Harstick. Em.t., s. 2 kohta 35.

